

Vestagrendas måsåsameie

I Øvre Rendal er det to hovedgrender, Østagrenda øst for elva og Vestagrenda vest for elva. Vi rendøler ser litt stort på det, og betrakter dalen liggende i nord-sør retning, mye feil er det heller ikke. Øst for elva bor det følgelig østainger og vest for elva vestainger. Rena heter elva og har gitt dalen navnet.

Avtale av 28. 11.1744 – publiceret paa Hornset tingstue 29de November 1745

Østaingene og vestteingene deler skog

I denne avtalen ble gardeierne ”boende paa den østre side ad Reenen i øvre Rendalen” ”samt paa den anden side ad samme Elv” ”Til at forekomme ald twistighed og deraf flydende processer” enige om ”nu og stedse fremdehles herefter skal enhver forblive paa sin side, for ei fra hinanden at tage eller hugge noget af hva Navn det have kand”.

Bakgrunnen for at avtalen kom i stand kan være at vestaingene hadde hugget "savtømmer" "udi Missdalen". Avtalen avklarer deling av skogen slik at gardene på vestsida skal "for dem paa den østre side have til fri Eiendom på vestre side ad Reenen og til Glomma Elv" og gardene "paa den østre side være Eenejere til den skov med alt andet som kand findes til gaardens nøtte paa samme side ad Reenen og udi Missdalen ligeledes saavidt som kand henhøre til dets vanddrag". Østafør Mistravassdraget skal østainger og vestainger "samtlige være samejere udi den Skov til Svenske Raadehle". I samme avtale fordeles skog "østre side Tyllen" (Østre Tyslia). Og de mente alvor ved inngåelsen av denne avtalen, for "...at forsee sig imod denne Contract og forening ...skal naar saadant befindes ick alleniste straxen have forbrudt til de vedkommende hvis hand haver med at føre, men og Multeres som vold og Ran, samt være Tyv for gierningen..."

Vestagrendas måsåtak i 1744

Så tilbake til Vestagrendas Måsåsameie. I avtalen er det to unntak med hensyn til østaingenes eneeie på østsida av Rena:

1. "De paa den vestre side som beoer de forummelte gaarder, skal have frihed at have sig hver sit qvernhuus paa den østre side ad Reenen, samt der sammesteds tage det dertil behøvende Tømmer til dets Bygning og vedligeholdelse, ..."

2. "...og Tømmer til at opbygge hver sin Maaseboe, at forstaae, naar de der staaende gamle bliver saa brøstfeldige, at de maae endelig opbygges eller Repareres, brendeved medens de ligger udi Maase Lundingen maa de og have til Fornødenhed..."

Vi kan altså fastslå at vestaingene i

1744 hadde et godt etablert måsåtak på østsida. De hadde buer og bruksrett i skogen. "Hver sin Maaseboe" står det i avtalen. Dette tolker jeg slik at det var de tre nevnte gardar "Berger, Horset (Hårset)Søndre og Nordre høie", som førte forhandlingene, som skulle ha hver sin bu. Avtalen ble gjort gjeldende for alle gardar på østsida og vestsida. Senere praksis har vært at gardene på vestsida har brukt og vedlikeholdt de tre buene i fellesskap. Ei av buene er senere brent ned (1930-tallet ?) slik at det nå er to buer der. Det er fortalt at det under måsåtaket så sent som under og like etter krigen kunne være trangt om plassen i de to gjenstående buer. Buene ligger like ved søre Haukåa, på sørsida, litt nedenfor fjellbandet, ca. 800 moh.

Måsåtaket er også nevnt i avtalen, "...maasse maae de og tilfelles med os tage efter Sædvane, østenfor Maasebodene nordenfor Skaan Borck Setterveien, samt Østen for Skaan Borck Settervold dersom kand findes Slet Field, untagen Erick Haagensen Horset tager Maase udi Steenfieldet, i fald dett skulle fattes der tager hand Maase med de andre hans Naboer som for er melt, saa og tillades ham undertiden, at tage lidet bar og brendeved ved sin gamle Maasevei,..." Måsåtaket hadde altså i 1744 østainger og vestainger i fellesskap i områdene øst for buene, nord for veien mellom Hauksetkjølvollen og Skånborket, på Stanga og Kjelåsfjellet og for Hårsets vedkommende også i Stenfjellet.

I avtalen gis vestaingene rett til brendeved når de ligger i måsålunningen. Dette må forstås slik at de ikke brukte buene bare under måsåtaket, men også når de lunnet fram måså. I den siste perioden måså ble tatt i området, ble den kjørt direkte fra der lasset ble satt

og til gardene. Dette kan skyldes at bruken av måså da hadde avtatt, og de som fortsatt brukte måså fant nok måså så nær buene at lunning ikke var nødvendig. Hvordan lunningen foregikk minnes ingen lenger, men naturlig er det å tro at måsålass satt innover snaufjellet ble lunnet til området ved buene og derfra senere kjørt til gards. Vinterføret kommer jo først i fjellet. Når det blir vinterføre nede i bygda kan forholdene på snaufjellet ha blitt temmelig strabasiøse.

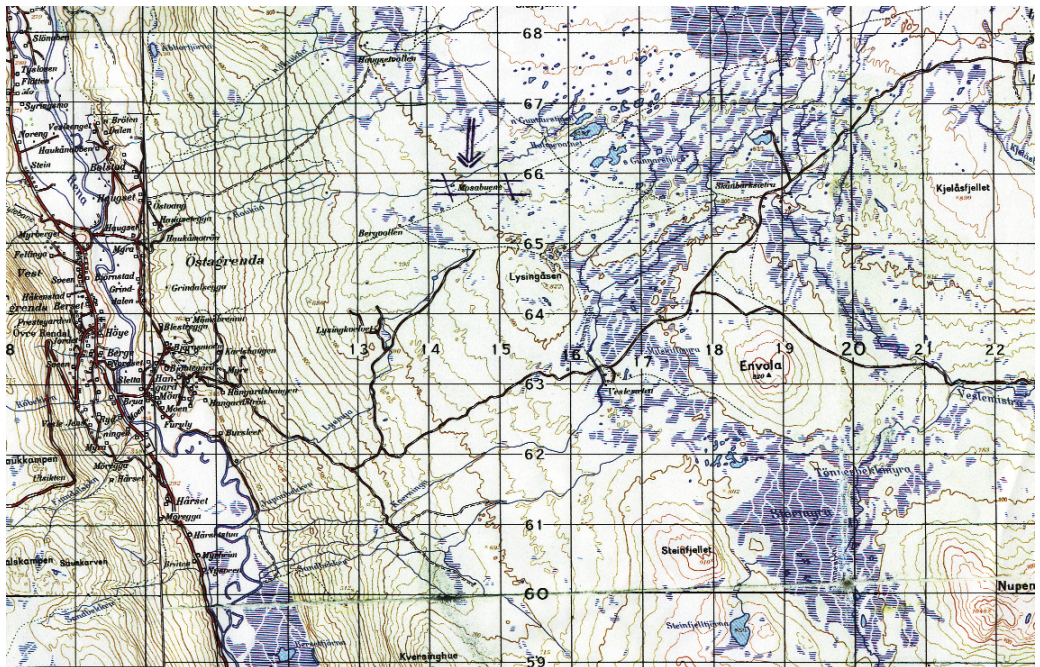
Tilsvarende lunning ble også praktisert på Unset. Egil Grindflek skriver om dette i "Unsetgrenda – ung eller gammel": "Så lå moselassene og "spekte" til den første snøen kom i fjellet. Da ble mosen lunnet fram til librottet."

Skogen og eierskapet

Utskiftning av skog 21.07.1862

Avtalen av 28.11.1744 delte skogen i større felles eide områder. Senere er disse områdene litt etter litt utskiftet slik at hver gard har fått sine teiger. Bruksretten i skogen som lå til vestagrendas måsåtak, jfr. avtalen av 1744, er også utskiftet til sjøleid teig. Fra utskiftningsprotokollen siteres:

"Med Hensyn til Udskiftningen af en Brugsrettighet til af Sameieskoven at tage Skov til Moseboder mm. blev der i Mødet den 21 Juli 1862 mellem Lodeierne paa den ene Side og de Brugsberettigede paa den anden indgaaet følgende Forening: "En Skovstrekning paa Kjølen beliggende ved Haugaaen utlægges som Eiendom til Haagen Eriksen søndre Haarset, og nedenfor nævnte Gaardbrugere som Brugsberettiget forsaavidt de to

paa vestre Side ad Elven Renen, til afbenyttelse ?? Moseboder, hvilken Skovstrekning skal have følgende Grændser: "En ret Linie mellom Moseveien i Syd og Bækken Haugaaen i Nord, gaaende mod det sande Nord og 300 Alen østenfor Sæterstuen paa Bergvolden ved Mose- eller Vinterveien, der gaar til Gunnarskjærnet danner Vestgrændsen. Haugaaen danner nordre Grændse. Moseveien hvor Berget til Gunnarskjærnet er søndre Grændse. Den østre Grændse er en Linie ret i Nord fra den Stubbe der staar tilbage efter et Træ, som i lengere Tid har vært kaldet Kraggen og kjennes af de fleste saavel Lodeiere som Brugsberettigede."

28.07.1862 ble grensene merket i terrenget.

Østaingene har i forhold til sitt måsåtak fått utskiftet en skogteig som ligger sør for vestaingenes.

Retten til måsåtak er ikke berørt av disse utskiftninger, det skal mao skje i fellesskap i områder som tidligere praktisert og beskrevet og skjer uavhengig av eierskap til grunnen.

Jordskiftesak 35/1966

Vestgrensa til vestaingenes teig er i jordskiftesak 35/1966 gått opp på nytt. Dette skjedde i forbindelse med ei tømmerdrift i sameiets skogteig som er mellom 500 og 600 daa.

Jordskiftesak 0420-2006-0005

Det er ført protokoll fra møtene i Vestagrendas Måsåsameie fra august 1915. I 1923 pålegges styret å dokumentere eiendomsforholdet i sameiet. Ut fra møteprotokollen har det opp gjennom årene gjentatte ganger vært stilt spørsmål om eiendomsforholdene, men

først i 2006 tok styret tak i dette og krevde jordskiftesak, rettsutredning. Saken ble avsluttet i august 2007. Mediere ble de som hadde eiendom som kunne føres tilbake til skogutskiftningen i 1862 samt eiere av eiendom som kunne bekrefte bruk.

Eiere av 34 eiendommer har etter dette eierskap i skogen og rett til måsåtak. Den enkeltes andel er angitt i % med bakgrunn i eiendommens skyldøre, eierskapet består av andeler fra 0,03 til 8,99%.

Skriften på veggen

Flere skriftlige kilder om eierskap enn foran nevnte kjenner jeg ikke til, men vi har en kilde til om bruken. I begge buene finnes diverse former for "graffiti". Ved alle pipehiene i eldste bua finner vi tolleknivens tale: SHS 1812. Det er sannsynligvis byggmester og byggeår vi her finner. Videre er det både utom- og innomhus risset med kniv og krotet med kull initialer, datoer og årstall helt fram til i dag.

Mindre skjemmende, mer diskret og mer interessante er diverse blyantskrivier på veggene inne. Også her mest initialer, datoer og årstall. Noen har gått så langt som å tilføye "var her" og/ eller å skrive fullt navn. Men vi finner også opplysende tekster som: "Lå her på mosetak 20-21 septbr 1940 Ideelt mosevær John Bergseth", "Var her og tog mose den 10de oktober 1931 John, Bjarne og John Bergseth", "Kom her den 24de oktober 1928 for at ta mose ? S Bergseth, Sevald Bergseth, Einar Hangård, Peder Hangård", "K Storbakken var her på mosetak til Ole Svehaug den 11-10-33", "Var her på mosetak den 22-23 okt 1937 Sovet i hele natt? ? Undseth", og "I

dag ligger sneen flere tommer tykk så mosekrabbene har bare å gå hjem. Den 17/10 1935. Teodor, P. H., Odd og Jon”.

Buene har stått åpne hele tiden og utfra ”grafittien” kan en se at det har vært folk i buene året rundt. Noen har sikkert vært på dagstur, stukket innom og tatt en kvil. Andre har overnattet både til glede og nytte. Ikke langt ovenfor buene finner vi for multeplukkere de berømte Skånborckjemyrene. ”R Ellevold 27/7 1933 Fint multevær” og ”Ole Halvorsen var her og plukket multer 18/8 1941” viser tilhold av multeplukkere i buene. Mange navn og initialer med dato i juli og august er nok skrevet av multeplukkere. Bærplukking var jo lenge en betydelig inntektskilde for svært mange. Mange var uten husvær i fjellet, og to åpne ljørbuer var nok kjærkomment å finne og bedre overnatting enn telt uten bunn som også ble benyttet.

Ellers har nok buene blitt, og blir benyttet av jegere og fiskere. Småvilt, elg og rein jaktes i området. Noen finner også fisk i nærheten. De siste årene har det blitt kjørt opp skiløype som går like forbi buene, og skiløperne benytter buene. Heller ikke må vi glemme skogsarbeiderne. ”Var her på tømmerhogst sommeren 1965. Mye stygg furukragg. Erling Engebretsen”. Tilslutt et besøk fra ”det of-fentlige Norge”. ”Var her for å registrere fortidas aktiviteter 22/7 2004 Rachel Haarseth Nord-Østerdalsmuseet”.

Bølgeblikk på taket

Restaureringer og bygging 1918–1922
Det er en kjent sak at bølgeblikk har vært, og er, en Gave med frelse og evig liv til mange utmarkshus. Måsåbuene

har bølgeblikktak, derfor har vi måsåbuene. Hva vet vi mer om bølgeblikken?

- Nota dat. 9/11 1921 fra Bergseth & Co A.s 3 pk bølgeblikkspiker a 4,- og 467,5 kg bølgeblikk a 0/88. Kvittert av Sigv. Bergseth.

- Novb. 29. 1921 har Jens Løken mottatt kr 15,- for kjøring av 490 kg bølgeblikk fra Hanestad.

- Nota dat. okt. 7. 1922 fra Th Helstad 53 kg bølgeblikk a 0,60. Kvittert av E Th Helstad.

- Okt. 12. 1922 har Jens Løken mottatt kr 5,- for kjøring av bølgeblikk og bord til måsåbuene.

Hvorfor behov for mer enn ½ tonn bølgeblikk i 1921–22 ? Jo, i perioden 1918–1922 ble måsåbuene restaurert, og det ble bygd ei ny bu. Styret pålegges høsten 1917 ”at opføre boder til avbenyttelse for sameiens eiere og bemyndiges til at opføre disse saa hensigtsmæssige for mose-tagningen som mulig”. I 1918 hogg Lauritz Sørberg 5 tylvter butømmer, betaling kr 8,- pr. tylft (67 øre pr. stokk). Likeså har Knut Vardenær samme år utført arbeid ved tømmerdrift for kr 24,-.

I 1921 og 1922 har det vært stor aktivitet. Ole P. Hangaard har arbeidet med måsåbuene for kr 951,53. Han ble lønnet for tilsammen 64 dager a kr 15,- totalt kr 960,-, men er trukket for premie til sjukekasse. Han har nok hatt P Hangaard med seg for 04.12.22 er det betalt sjukekasse for disse i til sammen 11 uker. ”Præmien” var kr 0,77 pr. uke og J Bjøntegård har kvittert for å ha mottatt pengene. 01.11.21 har Perlenus Syversen mottatt kr 24,- for arbeid med bakhon (brukt til taktro?) og denne er innkjørt av Knut K Vardenær som 07.04.22 har kvittert for kjøring av 1 lass

bakhon, kr 15,-. J H Hansen (smed) har 03.10.21 mottatt kr 10,50 for moldvardskroker. Ø. Rendalen Koop. Handelslag har levert diverse byggevarer, O Sundbakken har kvittert notaen. Bergseth & Co A.s har også levert diverse byggevarer. Eksempelvis kostet 100 3" spiker kr 1,10, 200 4" spiker kr 4,20, 1 rull tjærepapp kr 6,25, 3 par stabelhengsler kr 10,28, 1" x 7" bord kostet kr 0,65 pr l m.

I et medlemsmøte 25.11.23 ble det lagt fram regnskap som viser "at det til buenes istandsættelse er medgått kr 1765,66" som det står i møteprotokollen. Bølgeblikken med frakt og spiker utgjør av dette iht. regnskapsbilagene kr 477,43 (noen plater som er solgt går til fra-drag), ca ¼ av kostnaden. Da tømmerers dagslønn var kr 15,- tilsvarer dette verdien av 17 kg bølgeblikk, kanskje ikke mer enn ei bølgeblikkplate eller to. Bølgeblikken var i dobbelt forstand gull verd.

"Istandsættelsen" av buene ble betalt av fellesskapets beholdning. Regnskap før 1919 har vi ikke, men det framgår av protokollen at ei tømmerdrift i 1916 – 17 ga et overskudd på kr 1426,27. Neste tømmerdrift, og hittil siste, kom i 1965 – 67 da det ble solgt blink på rot for kr 8.000,-.

Restaureringen 2006–2007

I 1922 sto det etter "istandsættelsen" to restaurerte og ei ny bu i måsåsameiet. Som tidligere nevnt er ei bu senere brent ned slik at det i dag står to buer i Vestagrendas Måsåsameies teig, ei fra 1812 og ei fra 1922. Disse er fortløpende noe vedlikeholdt, men i 2006 ble det bestemt at den eldste bua skulle restaureres. Dette ble gjort i 2006 og

2007. Evald Millehaugen og Knut Strand var handverkere. Bua er beholdt som ljørbu slik den alltid har vært, også bua fra 1921 er ljørbu. Tradisjonell ljørbu i Rendalen er utvendig målt ca. 4 x 3,5 m. Dette gir 5 liggeplasser, to på hver langvegg og en på tverrveggen (bua fra 1921 er litt større). Ljoren er midt i bua som har jordgulv. Inngangen er på tverrvegg.

Totalt kostet siste restaurering kr 74.000,-. Det ble utført dugnad for kr 21.000,-, offentlig tilskudd (SMIL-midler) ble gitt med kr 30.000,-, og resten ble tatt av sameiets beholdning.

1 pk. bølgeblikkspiker kostet nå kr 70,- og 7/8" x 6" bord kr 9,- pr l m. Arbeidslønn kr 200,- pr t med masse avgifter i tillegg. Bua ble heist opp fra bakken og murt under med gråstein. Noen stokker/-deler ble skiftet, veggene rettet opp og taket lagt om. Og bølgeblikken fra 1921 den ble brukt om igjen.

Måsåtaket

Setting av lass

Beskrevne avtaler, jordskifter, bruksretter og buer har alt sin bakgrunn i vestaingenes måsåtak på østsida av elva. På østsida går dalen/lia over i store måsåklede fjellpartier. På vestsida er det meste av arealet skogklede over til neste dalføre. Det sier seg sjøl at skulle vestaingene kunne ta måså nok til dyrefor, så måtte de over på østsida. Lenger vi går tilbake i tid, mer krøtterfor ble det høstet i utmarka. Måsåtaket var av vesentlig betydning

Kjell Bergseth, født 1928, har deltatt i dette arbeidet og forklarer framgangsmåten slik: Måsån ble tatt om høs-

ten (jfr. "skriften på veggen" der date-ringene er fra 20. sept. og utover). Den ble satt i lass som passet til slaen den skulle kjøres med. Til dette bruktes en karm tilpasset slaen. Først ble det, for at lasset ikke skulle fryse fast i bakken, lagt ris/bar/kvist på bakken der lasset skulle settes. Så ble karmen fylt med måså som ble tråkket sammen etter hvert. Først ble måså nærmest karmen måket i karmen, etter hvert som man fjernet seg fra karmen, ble måså samlet i småhauger og fraktet til karmen med kullfat eller bærer. Redskaper som ble brukt var grep og måsåharker. Når karmen var fylt og lasset ferdig satt, ble karmen fjernet. Enten lettet av eller åpnet (utløst) avhengig av om karmen var fast eller hengslet. Lasset ble tilslutt merket med en kvist/-stake slik at det kunne finnes igjen om det ble mye snø. Kvisten ble gjerne merket med eiers navn, initialer eller eget merke. Arbeidet

måtte foregå i fuktig vær slik at måså var mjuk. Vi snakker her om det vi i Rendalen kaller kvitmåså eller rensmåså (mest kvitkrull som egentlig er en lav).

Gert Bjøntegård (født 1922, fra garden Søndre Bjøntegård i Østagrenda) skriver i "Minner fra Rendalen og nåe attåt": "Hver høst ble det tatt ca. 35 lass med reinsmåså. Denne var både ku og sau svært glad i, og det var kjærkomment tillegg i matveien. ..Arbeidet tok to – tre dager, alt etter hvordan været var. Det var sent og tungt arbeid, og det gikk mange hauger til et lass. Lassene skulle tråkkes og formes slik at de var klare til å veltes på slaen når de var frosset og skulle kjøres ned for vinteren." Bjøntegård skriver ikke hvor mange som deltok i arbeidet.

Egil Grindflek (født 1922, bodde på garden Grindflek, Unset) : "Det var vanlig at to mann arbeidet sammen under mostakinga, da det ble en del bæring. "Lajet"

for to mann varierte etter hvor godt mosetaket var, men det lå på 8 – 10 lass.”

Sveen Bergset brukte over 30 lass pr. vinter (iflg. Kjell Bergseth født 1928). Dette samsvarer med Bjøntegårds opplysning om Søndre Bjøntegard (gardene hadde omtrent like mange kyr og sauer), og kan sannsynligvis regnes som vanlig foring på en rendalsgard av gjennomsnitts størrelse på 1930/-40 tallet.

For Unsets vedkommende viser Grindflek til matrikkel av 1866 der det er opplyst den enkelte gards uttak av måså. Jeg har summert dette til 604 lass pr. år for unsetgardene. Iflg. Matrikkelforarbeidene i 1860 er totalt måsåtak for gardene i Vestagrendas Måsåsameie 481 lass pr. år. Det ble tatt opp til 40 lass pr. gard, men ikke alle brukte måså. Hvis vi regner med at en vestaing har arbeidskapasitet i nærheten av en unsetting, vil uttak/setting av 481 måsålass kreve vel 100 dagsverk. Vestaingene tok også noe måså på Vestkjølen.

Nevnte matrikkelforarbeider viser for øvrig at av gardene innen Vestagrendas Måsåsameie var det tre gardar som til sammen tok 14 lass med løv og 1 gard som tok 5 lass med ris. Hvor løv og ris ble tatt er ikke kjent.

Hjemkjøring

Hjemkjøring av måsån (om lunning se Vestagrendas måsåtak i 1744) skjedde på snøføre. Grindflek: *„Først ta vekk den nødvendige snøen ved lasset, løsne langs kanten med spaen, velte det opp med spett eller ”måssåstør”. Det måtte helst være to mann, lasset stod nå på siden. Slaen ble kjørt bortil og moselasset veltet over på den. Da var det vanlig å ha et lass på slaen og et hengende i ei ”måssåkløft” baketter. Var føreforholdene gode, kunne et tredje lass bli koblet til på samme måten. Det kunne også fungere som bremse hvis føret var glatt.”*

Praksisen/teknikken har i følge Kjell Bergseth vært den samme i Vestagrendas Måsåsameie. Begrepet ”handspiker” brukes i stedet for/i tillegg til ”måssåstør”. I stedet for slae kjørtte også noen måsån på slep fra bukk. Det var vanlig med to måsålass for de som brukte slae, andre lasset ble da fraktet på en kjelke (liten slae) tilknyttet slaen. Begge lassene ble kjørt ned lia og tvers over dalen, men opp til gardene på vestsida ble det kjørt ett og ett lass. De som bodde nørdest i vestagrenda brukte seterveien ned til Hauksetgrenda og bygdeveien derfra. De som bodde lengst sør kom ned nord for Karlshaugen til Østagrenda og bygdeveien derfra. Måsåkjøringa skjedde i stor grad i romjula. Da trengte hestene mosjon og kjørkarene frisk luft. Det er fortalt om kjørkare i festantrekk og skinnsko. Av hensyn til kjøringa måtte alle kjøre opp før noen begynte å kjøre ned, og det var vanlig å kjøre i følge. Garder med flere hester, kjørtte gjerne med to hester pr. tur.

Måså som dyrefôr

”Arbeidets Rett” refererer 02.10.2006 fra

en temavandring arrangert av Alvdal turlag – tema måssåsanking og måssåkjøring. Her framgår det at måsåtak og – kjøring stort sett skjedde på samme måte i Alvdal som i Rendalen. I Alvdal var det vanlig med 30 – 80 lass på hver gard. Videre opplyses at måsålassa veide 400 – 500 kg.

Uttaket i Vestagrendas måsåsameie var som foran nevnt 481 lass pr. år i 1860. Hvis vi sier at hvert lass veide ca. 400 kg, blir uttaket 192 tonn pr. år. I "Arbeidets Rett" sitt referat opplyses at 100 kg måså var jevngodt med 39 kg godt vollhøy, og at det går 2,5 kg høy på hver forenhet. Dette betyr at 6,4 kg måså gir en forenhet. Det ble mao under nevnte forutsetninger pr. år høstet ca. 30 000 forenheter i Vestagrendas Måsåsameie.

Måsåtaket i Vestagrendas Måsåsameie avtok på 1950-tallet, og tok slutt ca. 1960. Dette samsvarer i stor grad med setringa. Særlig der det ikke ble organisert mjølkekjøring avtok setringa i vesentlig grad på 1950 og -60-tallet. Kanskje er det en sammenheng da krøttera på setrene også beitet på kvitmåsan? Kanskje er forklaringa at nye dyreraser og fortyper som silo etter hvert ble tatt i bruk? Måsåtaket var tidkrevende. Et jordbruk med krav om størst mulig lønnsomhet har rett og slett ikke rom for bruk av måså til foring, setring med mer slik naturalhusholdningen hadde. Så kan man spørre seg da hvor mye rikere vi har blitt, hva vi er blitt rikere på, og hva vi har mistet.

Denne oversikten var i utgangspunktet ment som en orientering til medeiere i Vestagrendas Måsåsameie, men er noe justert for bruk også i Nordøsterdalsmuseets årbok.

Jostein Haugseth
Øvre Rendal, 2485 Rendalen
johaugse@bbnett.no

Kilder

Avskrift fra Solør og Østerdalen sorenskriverembetes Pantebok 4, 1742-1749

Avskrift fra utskiftningsprotokoll, møte 21.07.1862

Jordskiftesakene 35/1966 og 0420-2006-0005, Nord-Østerdal

Egil Grindflek: "Unsetgrenda – ung eller gammel?"

Gert Bjøntegaard: "Minner fra Rendalen og nåe attåt"

Arbeidets Rett 02.10.06

Muntlig informasjon: Kjell Bergseth, 2485 Rendalen

NGOs kart, blad 1918 I og 1918 IV, utgitt 1967